

PÊVAJOKER

26 Cotmeh 2019

DEMA KU LÎSTINA WEK ZAROKAN HEYE

Hevdîtina dawî. Nesneya pêncem. Av, benzîn, kartol, beton — û niha pêvajoker. "Pêvajokerê mezin" jê re tê gotin: xwezaya bi xwe, gerstêra bi xwe. Vekirin bi îtîrafa hercaran dest pê dike — em nizanin, qitayê heftem di hundirê me de ye — lê vê carê dawîya hevokê cuda ye: "Wextê me êdî kêr maye. Hilgirtina berpirsiyariya dema borî, niha û pêşerojê êdî ne hilbijartinek e." Navenda Pêvajokerê xeyalên pêşerojê ne: li ber tunebûnê pêşerojê dikare çi be?

Sehneya yekem ya du çalakvanên ciwan ên iqlîmê ye. Yek ji tevgera Grewa Iqlîmê ya Înîyan, yê din ji Yokoluş İsyani (Extinction Rebellion). Çalakvanî bi xwe ne wek vegotin, wek tecrube tê parvekirin: di greweya li Boğaziçiyê de pisîkek di nav pankartan de rûniştî bû û her kes bi wê re lîst. Li Sînopê zarok piştî rêxistinkirina greweya xwe bezîne parkê. Zarokek biçûk — Masal — li kameraya nêrî û got "Ez Masal Ocak im. Ez hevalê iqlîmê me." Di sehneyên kamera-paşê yêni kişandinên vîdyo de her kes dikene, dixapîne, kêfê dike. Yek carê di vîdyo de tiştê xelet diçe — "min tev kir, ya ku ez kişandim wisa di vîdyoyê de wisa dibe" — û ev ne-mahiriya jî parçeyek çalakîyê ye.

"Dema ku lîstina wek zarokan heye."

Ev hevok hem slogan hem rêbaz e. Li şûna ku em di bin giraniya qeyrana iqlîmê de werin xwarin, di têkoşînê bi xwe de kêfê dîtin. Di greweyê de kêfa, di çalakîyê de kena, dema bi hev re derbas dikin dilxweşbûn. Zarok jixwe vê dizanin — tiştê ku divê mezin fêr bibin ev e. Her du çalakvan jî vê tîne ber çavan: me her dem bi awayek hewl da kêfê bistînin, ji kirina tiştê bi hev re, ji birina wê bo pîvanek kêfê qet dest nedan. Di vîdyoya li Rûsyayê hatî kişandin de çalakvan ji ber rêkêrtên derbas dibin korne dikevsîn — lê ne bi binkirinê, bi kêfêdarbûnê. Li Sînopê çûne sînemayê, yek carî kamera dest pê kir, performansek hatî dinyayê — neplansaz, ji xwe ji xwe. Bi hev re kena karî, parçeya herî biçûk lê herî binirx a têkoşînê.

PÊVAJOKERÊ MEZIN

Dengê duyem yê bernamesazê radyoyê ye — yek ji dengên herî bi îsrar ên qeyrana iqlîmê. Ji bo vegotina pêvajokerê mezin bi gorîlek dest pê dike. Coco — gorîla ku antropologek salan bi xebatê re zimanê îşaretê fêr kiriye. Beriya sermilê iqlîmê ya Parîsê li ser pîrsa "halê cîhanê dê çawa be," bersiva Coco: "Ez kulîlk im. Ez xweza me. Ez ji mirovan hez dikim. Lê mirov sefil e. Xweza pêwîstiya wê bi tamîr heye. Wext nemaye." Demek kurt şûnda Coco mir lê peyama wê dimîne.

Paşê tiştê din ya pêvajokerê mezin: çûka çamê ya spî ya li Amazonê dijî, ji bo bangewazîya hevjinê xwe dikare 125 dêsîbel deng derxe — bi makîneyek qulbirîna betonê re wek hev. Di Guardianê de ev keşfa nû hatî weşandin. Yek ji mijarên hefteya çûyî beton bû; ku çûkek nêr ji bo kişandina mêzînê yê wisa deng mezin derxe, jî yek ji tiştên berbiçav ên ku pêvajokerê mezin afirandiye. Ev çûk li Amazonê dijî û wek tê texmîn kirin di tehlûkê de ye — wek piraniya celebên Amazonê.

"Ji çalakîyê ne ti tiştê din tê dîtin. Ev pir zelal e."

Ji pirtûka damezrandinê Yokoluş İsyani peyveke berga tê veguhastin: "Ji vê kêliyê ve, bê-çareyî diqede û taktîk dest pê dike." 11 sal mane — li gor hesabê Panela Hikûmetan a Iqlîmê. Ji sedî 50 şensê serketinê. Lê ev ji sedî 50, şensê me yê dawî ye. Û di vî şensê dawî de, dema şer dikim, kêfê standin ferzbûnek e — heta Roger Hallam jî vê dibêje.

ÇAWA EM TARKANGIR DIBIN

Sehneya sêyem ji ciyek nehêvîkirî dest pê dike: 12 Nîsana 1993. Roja ku bi projeya hevpar a ODTÛ û TÛBİTAK, girêdana yekem a înternetê ya Tirkîyê hatî sazîkirin. Di Cotmeha heman salê, Tarkanê hîn 21-salî sê hefteyan li Stenbolê li stûdyoyê girtî dimîne û albûma "Acayipsin" qeyd dike. Di albûmê de stranek heye: "Durum Beter." Li peya çalakîyek li ser iqlîmê tiştêk dixwest bike, Tarkan ev stran dinivîse: kulfîk venebûn, dûman, dil di tehlûkê de zarok — cihan dişewite, cihan diqede, daketina reş. Destpêka çaxa înternetê û hişyariya hilweşîna ekolojîk di heman demê de. Marşa me ya guherîna iqlîmê di rastiyê de ji 1993an ve hatiye nivîsandin — pir berî 3.5 milyar snap di rojê de tê şandin, 300 saet vîdyo di xulekê de tên barkirin.

Kuratorek û derhênerêk derdikevin sehneyê û pêşkêşkirina xwe dema amade dikin tiştê ku difikirin parve dikin: em ê çawa ji van zorîyan rizgar bibin. Pirsê wan cuda ye: gelo qeyrana iqlîmê heye yan tune — heye. Eqilkirina mirovan jî pirsê ku niha dipirsîn nîn e — ya ku vê pir baş dike Açık Radyo, Yokoluş İsyanı, 350 û saziyên wisa jixwe hene. Pirsê rastîn: ramiyariya berdeyam li ser qeyrana iqlîmê westîner e û dixwe — lewra hewl didin bi rêbazên nû biaxivin. Ramiyariya rêbazên ragihandinê yên cuda, mayîna taze ya berdeyam, parastina hêviyê heta ger bê hêvî bin, têkçûna na heta ger tirsîyayî bin. Em ê çawa Tarkangir bibin?

Ji kûrahiya YouTubeê vîdyoyek tê derxistin: 24 kesan temaşe kirine, 15 ji wan belkî bi xwe ne. "Me ji we re dît anî" dibêjin. Zarokêk ji bavê xwe pirsên germbûna gerdûnê dipirsîne — bavê xwe dixê îmtîhanê. Bav wek hatî ezber kirin, bi aramiyek bêhempa, pirsê dawî bersiv dide: senaryoya herî xirab çê ye? "İflasa pîşesaziyê, bihaên xwarinê yên gihîştî asmanan, birçîbûnên kollektîv û mirin." Ji devê din kesê bi vî qasî aram nehatibû bihistin. Aramiya bi xwe hem tirsna hem komîk e di heman demê de. Salon yek carê dikene, paşê dimîne, paşê dîsa dikene. Wêneyên, vîdyoyên û mîmanên bi lez li ser înternetê belav dibin di ragihandina qeyrana iqlîmê de rola bi bandor dilîzin — çanda gelî, henek, aramiya absurd amûrên nû ne.

"Em ê çawa di ragihandina qeyrana iqlîmê de Tarkangir bibin?"

Li şûna paralîzbûna ji tirsê, derbas bûna ji dora wê. Carinan rasterast nêrîna li çavên qeyranê baş tê, carinan jî divê em ji dora wê derbas bibin. Hewce ye her kes ya xwe ya baş tê re bibîne.

SALYANGOZÊ QEHREMAN

Dengê çaremîn yê akademîsyenek e — ji Swêdê hatî, du zarokên xwe yên biçûk hiştî ba hevîna xwe. Li ser edaleta iqlîmê dixebite. Pêşkêşkirina xwe bi sloganxistina li salonê dest pê dike: "Em çî dixwazin? Edaleta iqlîmê! Kengê? Hema niha!" Û anekdotêk vediguhêze: dengê yên ku cara yekem slogan dixin ji wan re biyanî tê. Mîna ku diqirpê, wek ku zirav dibe û dadikeve. Paşê ger hûn berdeyam biqêrin pê dihesin ku dengê we di nav dengên din de winda dibe. Dengê we bi dengê grûpa ku heman tiştan difikirîne tê dorpeçandin, dihelin. Ev deng, dengê we yê mirovahî ye.

"Bila em rêwî bibin xerab li ser bûyîna birûmet."

Vegere 10 salên berê: Kopenhag 2009. Wê demê parçeyek mobilîzasyonê bû ku bi rejîma iqlîmê ya gerdûnî baweriyê hebû, bi çareya bi lezgîni baweriyê hebû. Hêviyek mezin, hilweşîneke mezin. Hikûmeta Danîmarkayê halê îstîsnayî îlan kir, çalakvanên kolanê hatin terorîze kirin, gelek ji wan ketin qefesan, sermî tu encam derneket. Ji vê hilweşîna mezin çî hate fêr bûyîn? Ku divê em nekevin îluzyona ku mekanîzmên navneteweyî yên ji jor bo xwarê yên wek peymanê Parîsê dê bi tena serê xwe qeyrana iqlîmê ya gerdûnî çareser bikin. Bi zimanê Naomi Klein: ji bo guherîna her tiştî em hewceyê her kesî ne — lê her kes kî ye, her tişt çî ye? Mijarên rastîn ev in.

Akademîsyen ekomodernîzmê dixê ser maseyê. Ji têngîhiştina Bajarê Sîborg ya coxrafyazanê Marksîst Erik Swyngedouw dest pê dike: bajar îro wek metabolîzmayên mezin ên civakî-ekolojîk dixebitin — Piccadilly Circusê li Londrayê bifikirin, mirov û xweza di hev de, makîne û zindî nayên veqetandin. Lê ekomodernîzm vê di-hev-de-bûnê wek çareyek pêşkêş dike: cinawirên ku me afirandine bi cinawirên ku dîsa em afirandin tune kirin. Enerjiya navokî, girtina karbonê, jeo-endezyarî — hemû dirêjkerên heman hubrisê teknolojîk in, hemû fatûra civakî-ekolojîk a bilind

hildigirin. Ev fatûra dê ji aliye kê ve were dayîn? Soza ekomodernîzmê di hundirê xwe de hevkar nine.

Lê alternatîf çi ye? Piçûkbûna aborî ya plansazî — pirsîna mezinbûnê bi xwe. Dema mezinbûn nine her kes felaket dibîne, qeyran dibêje — lê berdehamiya bê sînora mezinbûnê bi xwe jixwe felaketê bi xwe ye. Peyva Eduardo Galeano: "Utopya ji bo meşînê tê bikar anîn. Di her gavekê de dûr dikeve, lê dihêle em berdeham bimeşin." Divê em utopyayên rastîn li ser vê ramanê saz bikin — di her astê de: di taxa herêmî, di torên herêmî, di siyaseta gerstêrî de şoreşên radîkal pêwîst in. Di çîroka salyangozê yê ku bi kêvroşka pîlê dixebite re hevrikiyê dike de, qehremanê salyangoz di rastiyê de metafora aboriya ku piçûk dibe lê berxwedêr e ye. Ji Manifestoya Sîborg ya nivîskara femînîst Donna Haraway dest pê kirin, di cîhanek ku sînoren di navbera zindî û makîneyan radibin de em ê nêzîkbûneke ekolojîk a nû saz bikin, an em ê bi heman hubrisê teknolojîk ber bi felaketek din ve bimeşin?

OKYANÛS EM IN

Dengê pêncem ji deryayan tê — ji çavên ekolojîkî siyasî, rexnegirîya mezinbûna şîn. "Me li ber erdê vê yekê nekarîn, em rûpelek nû li ber deryayê vekin" — ji Yekîtîya Ewropayê heta Asya-Pasîfikê, bo Afrîkayê pêl mezinbûna nû ber bi okyanûsan ve diçe. Lê di înfografîkan de, di nav şiklên xweş de masîya bi neftê tê de, habitatên derya yê tune bûyî, civakên masîvanan ên ji cî hatî kişandin nayên dîtin.

Dema tê gotin guherîna iqlîmê, têgihiştina mirovahî ne hebûneke yek e — ferd û komên di hundirê wê de ne wek hev berpirsiyariyê hilgirin û ji encaman ne wek hev tîndar kirin. Filoyên mezin ên Norweçî û Spanî masîyên di deryayên xwe de xwarine. Bi peymanên dualî tîndar pîrvanên Senegal û Mauritanyayê. Masîvanên pîvana piçûk hem nikarin xwe bigihînin çavkaniyên xwe, hem dema mecbûr dimînin koçberî Ewropayê bibin, "masîya we dikare were lê kaxezên we nînin, hûn nikarin têkevin" wek bersivê re rû bi rû dimînin.

Eko-penaber — ji kanikariya li binê deryayê heta pevçûna welatên giravê yê biçûk ên Pasîfikê bi pişesaziya kolonîzator zincîreke nehevîyê dirêj dibe.

Lê yê li hember disekinî jî hene. Forûma Cîhanê ya Gelên Masîvanan ji 1997an ve rêxistinî ye; bi tevgera cotkaran re bi hev re dixebite. Jin masîvanên — gelek caran heta wek masîvan jî nayên naskirin lê tev pêvajoya hilberînê tev de ne. Li Stenbolê 34 kooperatîfên berhemên avê hene. Kooperatîf çi ye? Avahiyên ku tê de mafê yek dengê yek kesî heye, serokatiya siyasî girîng e. Hin dikarin firotina rasterast a masîyan bikin, hin nikarin ji ber nakokiya bi belediye re. Lê yekîtîyek heye — û ev yekîtî planên berbiçav ên wek firotina rasterast, modêla dukana kooperatîfê, projeya nasandina masîvanan hene. Têkilî bi kooperatîfên çandiniyê re dikare were sazîkirin — li Kadıköy, Koşuyolu, Beşiktaş destpêkirin hene. Kooperatîfên agroekolojîk ên hilberîn û vexwarinê jixwe dixebitin. Rêxistinîkirin di taxê de krîtîk e û divê ev modêl belav bibin.

"Okyanûs em in, Gel em in."

PERÇEYÊN DEMÊ

Performansa dawî ya hunermendekê ye: ji nûskariyên tunebûnê dest pê dike, ji mirovan bîranînan kom dike — perçeyên demê. Kêliyên biçûk, sist, ji bîr çûyî. Yek bi bîr tîne dema cara yekem li dibistana destpêkê jê re hatibû gotin "ax la": ji sinifê derengî derketibû, keçek yek-salî ji wê biçûktir gotibû "ax la qelama te ketî." Hîssa cara yekem ax la bûnê — qet ji bîr nake. Ev bîranîna dê werin veguhastin pêşerojê, dê veguherîn çîrokên nû. Hunermend dema analîza tiştên ku me wenda kirine dike, di heman demê de lêkolîn dike ka em çawa dikarin yê heyî bînin niqteyên çalakî, niqteyên şikilandinê. Pir ji bîranîna kesane bo pêşeroja kolektîv — çiqas anîna we ya dernekirî an avêtî paş zêde be, ew qas xeyala pêşerojê dewlemend dibe.

Di girtinê de îzên 5 hefteyan tîndar berhevkin. Me li ser edaleta iqlîmê axaftin, li ser tunebûnê axaftin. Girîngiya cihereçengîya bîyolojîk, grewên iqlîmê, derketina jîmaran ji yekê di nav salê de bo bi milyonan, me axaftin. Mafê herikîna avê, biha rastîn a benzînê, hewza genetîk a kartolê, beden ên di binê betonê — û niha xeyalên pêşeroja pêvajokerê. Kolektîfêk înteraktîv li nav salonê "lîstika sazîkirina girêdanê" lîst, ji beşdaran pêşniyazên pêşerojê kom kir: kanîyên gel, qadên kompostkirinê yê navendî, sînorkirina avahisaziye, alternatîfên piyaleyên take-awayê, dukanên

kooperatîf. Pratîkên biçûk, berbiçav, ji taxê dest pê dikin.

Yek dipirsîne: niha ji sibehê heta vê saetê piştî bihîstina van axaftinên ew qas tarî, em hîn jî çima li vir in? Çima me nereviya? Bersiv sade û bihêz e: "Ger di avahîyek karamsar de bûna piraniya me niha ne li vir bûya. Em direv, em dût diketin. Pêwîst e em dilxweşbûnê parve bikin ku em ji hev hêvî bibînin û ji bo tiştek bikin hêz bibînin." Lewra bi rastî tişta tê kirin — bi taybet di vê mijarê de — veguhastina hêvîyê di hundirê me de bi awayek enerjîk bo hev e. Bernameya Sindirîmê wisa diqede: 5 nesne, 5 hefte, av-benzîn-kartol-beton-pêvajoker — ji nesneyên rojane dest pê kirin bo qeyrana gerstêrê, ji wir bo xeyalên pêşerojê, ji wir bo kooperatîfa li taxê, ji wir bo lîstika sazkirina girêdanê li salonê. Hewldana hatin gel hev a hîssa hunermend, rewşa lêkolîner, hêza pêketinê ya tevgerên civakî — tişta ku birbuçuk ji destpêkê ve dibêje. Mirovên ku di pratîkên hilberîna ew qas cuda de ne ku bi awayek normal nikarin werin gel hev, rû bi rû tînin û dest pê dikin tiştek biaxivin. Û hebûna vê axaftinê, hebûna vê hatin gel hev, bi xwe çalakîyek e.

Em nizanin em ê çî bikin — lê nezanîn bi xwe niqteya livandinê ye. Û li vê niqteya livandinê wek zarokan lîstin, xerab bûyîn, Tarkangir bûyîn, kooperatîfê saz kirin, wek salyangozê hêdî lê kararî meşîn — hemû di heman demê de mumkînin. Belkî peyva dawî ya bernameya Sindirîmê ev e: di nav hilweşînê de bi şahî hebûyîn.